

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті з'ясовано сутність компетентнісного та комунікативно-діяльнісного підходів до навчання української мови, визначено їх роль у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи.

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікативно-діяльнісний підхід; комунікативна компетентність.

Стратегічними завданнями початкової та основної школи в Україні є створення належних умов для досягнення учнем якісно нового рівня знань державної (української) мови, для формування особистості високої комунікативної компетентності, яка здатна до спілкування в усіх сферах суспільного життя.

Проблема впровадження у практику ефективних, дієвих підходів до навчання української мови досить актуальна у сучасній системі мовної освіти, хоч і має давню історію дослідження. Так, питання основних аспектів у навчанні рідної мови порушували у своїх працях багато дидактів і лінгводидактів ХХ століття і сьогодення (В.Бадер, З.Бакум, О.Біляєв, А.Богущ, М.Вашуленко, В.Виноградов, І.Вихованець, Є.Голобородько, О.Горошкіна, Т.Донченко, С.Караман, Г.Михайловська, В.Мельничайко, М.Пентилюк, К.Плиско, О.Потебня, Т.Симоненко, Л.Скуратівський, Г.Шелехова, Л.Щерба та ін.).

Лінгводидактичні підходи до навчання української мови в школі є досить важливими, взаємовпливаючими і невіддільними один від одного. Вони вимагають оновлення сучасної лінгво-методичної бази, переорієнтування мети навчання мови з формування не тільки лінгвістичної компетенції мовця, а й комунікативної компетентності в єдності з пізнавальною. Це допоможе сформувати мовну особистість у шкільній системі освіти – виховати мовця, який буде дбати про красу і розвиток мови, творитиме україномовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджуватиме культуру, звичаї і традиції народу, буде забезпечувати висококультурне інтелектуальне спілкування українською літературною мовою. Реалізація таких завдань у процесі навчання мови можлива на основі компетентнісного підходу до її вивчення, де мовними засобами формується мовна і комунікативна, інформаційна і пізнавально-інтелектуальна, соціальна і культурологічна компетенції.

Безперечно, формування комунікативної компетенції вимагає комунікативного підходу до навчання української мови, який разом із діяльнісним і лягли в основу чинної шкільної програми. Однак більш правомірним, на нашу думку, є врахування не тільки цих двох підходів, а й інших, важливих для розвитку комунікативних умінь і навичок учнів початкової і основної школи, а саме: комунікативно-когнітивного, функціонально-стилістичного, текстоцентричного, соціокультурного тощо.

Мета статті – з'ясувати сутність компетентнісного та комунікативно-діяльнісного підходів до навчання української мови, визначити їх роль у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи.

Сучасні умови початкової й основної школи дають підстави визначити основний напрям у навчанні мови – компетентнісний, який передбачає набуття учнями необхідних ключових, предметних (комунікативних у навчанні української мови) компетентностей.

Нині, як вважають багато дослідників (І.Агапов, М.Вашуленко, Л.Гойфман, І.Зимня, А.Маркова, М.Пентилюк, Л.Петровська, М.Скаткін, Р.Уайт, А.Хуторський), підготовка особистості до життєвої діяльності повинна здійснюватися на новій концептуальній основі – у рамках компетентнісного підходу. Вперше “компетентнісна” тема як відповідь на конкретне замовлення професійної сфери стала розроблятися в Англії у 50-60-і роки минулого століття. Якщо освіта, починаючи з Я.Коменського, оперує такими одиницями, як

знання, уміння і навички, то сучасні умови диктують володіння компетенціями. Необхідно відзначити, що компетентнісний підхід не заперечує, але змінює роль знань, робить акцент на тому, що знання повинні підпорядковуватися вмінням і навичкам, які необхідні у життєвій діяльності особистості. Девід Мак Келланд стверджує, що для пророкування успішної життєвої діяльності особистості у навчанні повинен стати саме компетентнісний підхід [9]. Таким чином, питання полягає в тому, як перенести, “транспортувати” знання, уміння і навички у компетенції. Компетентнісний підхід покликаний привести мовну освіту загальноосвітньої школи у відповідність із потребами сучасного суспільства [8].

Розвиток комунікативно компетентної мовної особистості, мобільної, інтелектуально розвиненої, творчої, креативної є перспективним напрямом сучасної освіти. Особливо важливим у цьому є переорієнтування у навчанні мови на реалізацію компетентнісного підходу, що становить основу завдань мовної освіти в Україні і передбачає використання вчителем принципів гуманізації та демократизації, методологічне переосмислення процесу навчання рідної мови, надання пріоритету формуванню комунікативної компетентності учнів початкової і основної школи. Сьогодні знати всі граматичні, орфографічні й пунктуаційні правила та винятки з них, уміти грамотно говорити і писати – це ще не означає досконало володіти мовою. Сучасний випускник школи має вміло і легко використовувати відповідно до потреб комунікації мовні засоби, орієнтуватися в мовленнєвому процесі, враховувати комунікативну ситуацію, обставини спілкування і не відчувати дискомфорту при цьому.

Розвиваючи ідею компетентнісного підходу до навчання рідної мови у школі, сучасні вчені-методисти визначають його роль у навчально-виховному процесі – спрямувати діяльність учителя на формування комунікативно компетентної особистості. Відповідно до чинних державних документів головна мета мовної освіти направлена на розвиток мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної, предметної компетенції, які є структурними складовими комунікативної компетентності особистості. Формування такої особистості здійснюється за умов якісної реалізації компетентнісного підходу.

На нашу думку, компетентнісний підхід до навчання української мови у школі необхідно пов'язати з комунікативно-діяльнісним підходом, адже учень може проявити власну комунікативну компетентність тільки у мовленнєвій діяльності серед членів суспільного середовища. Посилення комунікативно-діяльнісного (комунікативно компетентнісного – Л.М.) підходу є одним із стратегічних напрямків у розвитку сучасного шкільного курсу української (рідної) мови початку ХХІ століття, що знайшло відображення у нормативних документах останніх років і визначає головні тенденції навчання. Школа має готувати учнів до успішної діяльності в соціумі, готовності самонавчатися впродовж життя, виявляти оригінальність мислення, вільно, комунікативно доцільно виражати власну громадянську позицію, творчо і нестандартно розв'язувати життєві ситуації. Досягти цього неможливо без формування комунікативної компетентності учнів загальноосвітньої школи, розвитку їх комунікативної здатності. Одним із важливих завдань шкільного навчання мови, визначених у Концепції мовної освіти 12-річної школи, є “вдосконалення і формування вмінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення” [4, с. 58].

Вищезазначене актуалізує компетентнісний підхід до навчання української мови, оскільки вміння спілкуватися державною мовою є одним із засобів розвитку та вдосконалення комунікативної компетентності й самореалізації учнів у майбутній професійній діяльності. Однією з важливих умов здійснення компетентнісного аспекту у вивченні української мови є ознайомлення учнів із поняттями текст, контекст, дискурс, мовленнєва діяльність, її види, сфера спілкування, комунікативна ситуація, мовленнєвий жанр тощо. Ці поняття становлять зміст комунікативної компетенції, який у сучасній школі розглядається на основі саме компетентнісного аспекту до навчання мови. У свою чергу, компетентнісний підхід вимагає системного формування комплексу мовних, мовленнєвих, комунікативних умінь і навичок учнів, пов'язаних із аудіюванням, усвідомленням, запам'ятовуванням і продукуванням текстів. Найчастіше компетентнісний аспект

здійснюється упродовж вивчення всього шкільного курсу рідної мови за рахунок комбінованих вправ і завдань – мовних, мовленнєвих, комунікативних, стилістичних, проблемних, інноваційних та ін.

Компетентнісний підхід є вкрай необхідним у методиці навчання української мови, він є “своєрідним орієнтиром який спрямовує професійну діяльність учителя на виконання головної мети мовної освіти – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечать її високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях” [6, с.5]. З опорою на це слушно вважати, що ідея вивчення мови у компетентнісному аспекті виражається у формуванні комунікативної компетентності школярів, яка базується на комплексному поєднанні знань і вмінь різного характеру – мовного, мовленнєвого, комунікативного, соціокультурного, прагматичного та ін.

У зміст навчання мови на основі компетентнісного підходу мають бути включені тільки ті знання, які необхідні для формування вмінь, при цьому акцент слід робити на застосуванні знань і вмінь у різних життєвих ситуаціях. У зв’язку з цим стає очевидним, що компетентнісний підхід у процесі формування комунікативної компетентності учнів початкової й основної школи дозволяє:

- узгоджувати загальну мету навчання мови з власними цілями учнів, ураховуючи їх вікові особливості, реалії життя суспільства;
- підготувати учнів до свідомого і відповідального навчання, досягнення успіху у виборі майбутньої професійної діяльності;
- дає можливість вивчати мову на діяльнісно-практичному змісті, використовувати одержані знання і вміння у життєвих ситуаціях;
- підвищити ступінь мотивації навчання за рахунок усвідомлення його користі для сьогоденного і майбутнього життя;
- виробити вміння до комунікації з іншими людьми, визначаючи мету спілкування, враховуючи комунікативну ситуацію;
- сформувати комунікативно-компетентнісну особистість, готову до будь-яких форм соціальної комунікативної взаємодії.

Плідною і перспективною є ідея вивчати українську мову в комунікативно-діяльнісному аспекті, який є одним із пріоритетних у сучасній мовній освіті XXI століття. Комунікативно-діяльнісний підхід – це підхід до навчання рідної мови, що “полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної чи модельованої) діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями і навичками. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації” [7, с. 71]. Нам імпонує таке трактування тим, що в ньому вкладено сутність основної мети навчання в загальноосвітній школі – формувати комунікативну компетентність учнів початкової і основної школи, що є безпосередньо предметом нашого дослідження. Цей підхід до навчання рідної (української) мови пов’язаний з компетентнісною практичною спрямованістю, на чому акцентують чинні документи – Концепція і Державний стандарт мовної освіти. Такий підхід забезпечить виховання мовної особистості у процесі мовленнєвої діяльності, що сприятиме формуванню комунікативних умінь і навичок учнів початкової і основної школи.

Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає врахування потреби у спілкуванні; намірів, мотивів, актів спілкування; умов і обставин, за яких здійснюється комунікація; кількості комунікантів, їх вікових, соціальних і психологічних особливостей. Спілкуватися діти вчать у процесі розв’язання комунікативних завдань, спрямованих на формування вмінь визначати мету і ціль спілкування, виступати у ролі мовця і співрозмовника, слухати, читати та сприймати тексти, будувати своє висловлювання відповідно до потреб комунікації. Саме тому комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови вимагає певної перебудови в організації навчального процесу, зокрема змісту і структури уроків української мови та системи роботи над розвитком комунікативної компетентності учнів.

Одна із важливих умов здійснення комунікативно-діяльнісного підходу до формування комунікативної компетентності учнів основної школи є: ознайомлення учнів із кожним мовним явищем (фонетичним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним) з проєкцією на застосування його у практичній комунікативній діяльності; вивчення мовних одиниць та активне їх використання з урахуванням комунікативної ситуації та умов спілкуванням, сфери діяльності, мети і завдань комунікації; формування спеціальних знань, які мотивують, регулюють та вдосконалюють мовленнєву діяльність; формування комунікативних умінь свідомо ставитися до функціональних можливостей різних мовних одиниць відповідно до умов мовленнєвого спілкування; розвиток умінь створювати власні висловлювання (тексти), які належать до різних стильових різновидів і функціонують у певних комунікативних ситуаціях. Цей аспект вимагає від учителя створення на уроці таких умов, які спонукали б учнів спілкуватися, висловлюватися, доводити й аргументувати свої думки, впливати на учасників комунікації.

Найбільш ефективно комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови здійснюється, на нашу думку, у результаті впровадження у навчальний процес активних, діяльнісних, комунікативно орієнтованих методів та прийомів навчання, а саме: за рахунок системи комунікативних вправ з поступовим ускладненням рівня завдань до них, а також внаслідок моделювання різнотипних навчальних комунікативних ситуацій, застосування проблемних завдань, мовних ігор, рольових ігор, проєктів, диспутів, мозкових штурмів тощо.

Важливим і перспективним комунікативно-діяльнісний підхід до формування комунікативної компетентності учнів є саме тому, що він спрямований на отримання та закріплення учнями мовних знань та вмінь у процесі реальної комунікації в межах класного колективу, мікрогрупи тощо. Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови як загальна основа мовленнєвої діяльності мовців дає змогу формувати й удосконалювати комунікативно-мовленнєві вміння і навички учнів, виявити їм свою компетентність до певних умов у специфічному оточенні та в окремій сфері діяльності. Орієнтація на активну мовленнєву діяльність висуває перед мовцями ряд завдань, під якими слід розуміти “виконання дій одним або більшою кількістю індивідів, які у стратегічній послідовності застосовують свої власні компетенції з метою досягнення певного результату – успіху у спілкуванні” [3, с.45].

Необхідною умовою формування і розвитку комунікативної компетентності учнів основної школи є взаємодія та поєднання різнотипних підходів до вивчення мовного матеріалу. При цьому, рівень комунікативної компетентності школярів найбільш повно розвиватиметься у випадку, коли мовний освітній процес буде опиратися на взаємодію таких змістовно-дидактичних підходів, як компетентнісний та комунікативно-діяльнісний у поєднанні з лінгвістичним, особистісно зорієнтованим, функціонально-стилістичним, текстоцентричним, соціокультурним, етнопедагогічним. Ми вбачаємо нагальну необхідність поєднання і взаємодію традиційних та нових підходів до навчання української мови з метою формування комунікативної компетентності учнів основної школи. Взаємодію визначених різнотипних підходів до навчання мови слід втілювати на основі принципу перспективності та наступності за рахунок поступового засвоєння школярами мовних, мовленнєвих і комунікативних понять, послідовного розвитку різних видів їхньої мовленнєвої діяльності, що в результаті і становитиме певний рівень сформованості комунікативної компетентності учнів загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О.М.Біляєв. – К.: Генеза, 2005. – 180 с.
2. Донченко Т. Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови / Т.Донченко // Українська мова і література в школі. – 2005. – №2. – С. 5-11.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2009.

4. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – №8. – С. 58-62.
5. Онкович Г. Національні пріоритети в гуманітарній освіті/ Г.Онкович // Вища освіта України. – 2005. – №3. – С. 34-37.
6. Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті / М.Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2010. – №2. – С. 2-5.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.
9. McClelland, D.C. (1998). Identifying competencies with behavioral-event interviews. Psychological Science, 9, 331-339.

Мамчур Л.И.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

В статье выяснена сущность компетентного и коммуникативно-деятельного подходов к изучению украинского языка, определена их роль в формировании коммуникативной компетентности учеников основной школы.

Ключевые слова: компетентный подход, коммуникативно-деятельный подход, коммуникативная компетентность.

Mamchur L.I.

LINGUODIDACTIC APPROACHES TO FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF BASIC SCHOOL

In the article essence of competence is found out and communicative-active approaches to the studies of Ukrainian language, their role is certain in forming of communicative competence of students of basic school.

Key words: kompetentnosnyj, komunikativno-busy trip, communicative competence.

УДК 371.321:811.161.2:81'42

Омельчук С.А.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ РОБОТИ З ТЕКСТОМ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті визначено вихідні теоретичні положення щодо реалізації прагматичного аспекту роботи з текстом під час вивчення морфології української мови в основній школі.

Ключові слова: прагматичний аспект, текст, морфологічні одиниці, граматичні морфологічні категорії, внутрішньопредметні зв'язки навчання морфології.

Сучасна парадигма навчання української мови в основній школі передбачає таку організацію, що забезпечувала б досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах діяльності. У проєкті Державного стандарту базової і повної середньої освіти (освітня галузь “Мови і літератури”) стратегічно важливою для мовного компонента визначено комунікативну компетентність (як ключову і предметну), яка є “невід’ємним елементом структури змісту освіти і цілісною системою, що передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування” [2, с. 20]. Таким чином, істотною особливістю сучасної шкільної мовної освіти є посилення уваги до мовленнєвого розвитку особистості, формування її комунікативної компетентності. На загальнопредметному рівні ці зміни можна представити схемою: від